5. Калугина Т.П. Образ Гете в пьесах Петера Хакса / Т.П. Калугина // Гетевские чтения 1984. – М.: Наука, 1986. – С. 273-285.
6. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1980. – Т.2. – 720 с.
7. Нусинов И.М. История литературного героя / И.М. Нусинов. – М.: ГИХЛ, 1958. – 551 с.
8. Нямцу А.Е. Поэтика традиционных сюжетов / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 1999. – 176 с.
9. Нямцу А.Е. Миф и литература (теоретические аспекты функционирования) / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2005. – 80 с.
10. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): монография / А. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
11. Хакс П. Пандора. Драма по И.-В. фон Гете / П. Хакс. – М.: Искусство, 1986. – 128 с.
12. Frenzel Elisabeth. Stoffe der Weltliteratur: Lexikon dichtungsgeschichtl. Längsschnitte / E. Frenzel. – Stuttgart: Kröner, 1983. – 886 S.
13. Trilse Christoph. Mythos und Realismus. Drei Stücke von Peter Hacks / C. Trilse // Neue deutsche Literatur. – 1974. – № 5. – S. 161-176.

Summary. *The article deals with the peculiarities of interpreting traditional figures and plots in the play by P. Haks. Tendency to transform the myth of Pandora have been analysed. In the article is also investigated the correlation between reality and ideal, and artistic understanding of the myth in the modern literature.*

Key words: *myth, legend, traditional figure, mythologism.*

Отримано: 8.07.2012 р.

УДК 811.111-13

Н.І. Фрасинюк

ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ ЯК ОДИНИЦЬ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Концепт – складна оперативна одиниця пам'яті, яка утворюється у свідомості мовця, відображаючи основні національні уявлення про навколишній світ. Розрізняють багато типів концептів, проте немає єдиної типології , оскільки типологізація концептів може здійснюватися за різними параметрами.

Ключові слова: *мова, когнітивний концепт, лінгвокультурний концепт, типологізація.*

На новому витку спіралі, по якій рухається у своєму розвитку гуманітарна наука, українська та російська лінгвістична думка, вченими було створено новий термін для адекватного позначення змістової сторони мовного знака, який зняв би функціональну обмеженість традиційних значень і смислу, і в якому б органічно злилися логіко-психологічні та мовознавчі категорії. Великого значення дослідники надали природі *концепту*.

У лінгвістичній літературі концепт розглядається як універсальна сутність, що формується у свідомості на базі безпосередньо чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами (З. Попова, Й. Стернін), як логічна категорія, через яку культура входить у ментальний світ людини (Ю.С. Степанов, та ін.), і як основна експресивна одиниця національного менталітету (В.В. Колесов), і як поняття практичної філософії (Н.Д. Арутюнова), і як багатомірне утворення (В.І. Карасик, С.Х. Ляпін та ін.) тощо.

Зокрема представники лінгвокогнітивного напряму (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, О. Бабушкін, Н. Дорофєєва, О. Селіванова, Л. Лисиченко та ін.) розглядають концепт як ментальну одиницю оперативної свідомості, як глобальну мисленнєву одиницю, що представляє предмет реального чи ідеального світу та вербально зберігається у пам'яті носіїв мови. Як зазначає О. Кубрякова, концепт – це «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (lingua mentalis), всієї картини світу, відображеної у психіці людини» [КДПЛ, 90], яка може розвиватися, «піддаватися подальшому уточненню і модифікаціям», а також «зберігати знання про світ»[14, 91],

Представники лінгвокультурологічного підходу (Д. Лихачов, Ю. Степанов, Н. Арутюнова, С. Воркачов, С. Нікітіна, М. Алефіренко, В. Карасик, Г. Слишкін) інтерпретують концепт як

певну сполучну ланку між людиною і культурою [2, 3]; як «багатомірне смислове утворення, в якому виділяються ціннісна, образна й поняттєва сторони» [12, 109]; як лексему, значення якої є змістом національної мовної свідомості[8, 18-23]; як ментальна одиниця і елемент пізнання. Саме людське пізнання і з'єднує культуру з мовою. У пізнання надходить інформація про культуру, в ньому вона опрацьовується, систематизується. Пізнання відповідає за вибір мовних засобів. Концепт – спеціальна одиниця, яка поєднує культуру, пізнання і мову, оскільки саме концепт належить пізнанню, детермінується культурою і визначається у мові» [21,8].

Типологія концептів є одним із дискусійних питань у сучасній лінгвоконцептології. Зазвичай у наукових роботах поділ концептів за типами відбувається безвідносно «до їхньої системної організації в типологічній ієрархії» [6, 63].

Спираючись на лінгвокультурологічні дослідження, вчені розглядають концепти у широкому й вузькому значенні і розмежовують терміни «когнітивний концепт» і «лінгвокультурний концепт». Вважаючи концепт одиницею когнітивної лінгвістики, багато дослідників не акцентують на зазначеному аспекті. Оскільки «когнітивна лінгвістика оперує не мовними елементами (це поняття структурної лінгвістики), що є провідниками найрізноманітнішої інформації, повністю або частково матеріалізованими у мові, для називання яких закріпився термін концепти» [16, 23].

Проте питання типології лінгвокультурних концептів широко подається у лінгвістиці, зокрема у працях С.Воркачова, Ю.Степанова, А.Вежбицької, В.Карасика, Г. Слишкіна та інших.

Оскільки лінгвокультурні концепти можна розглядати як певні абстракції ментальної природи, С. Воркачов розрізняє концепти-автохтони, які є абстрагованими значеннями своїх конкретних мовних реалізацій і характеризуються етнокультурними семами; протоконцепти – «універсальні концепти» – абстраговані від мовних реалізацій ментальні одиниці; метафізичні (з великим ступенем абстракції та потенційні концепти – ментальні структури без відповідного лексичного вираження, що не є ціннісно значущими для мовної спільноти [7, 38].

Зауважимо, що термін «універсальні концепти» досить поширений у лінгвокультурології і характеризується багатим синонімічним рядом: »концепти універсалії» (М. Алефіренко), «семантичні примітиви» (А. Вежбицька), »фундаментальні загальнолюдські концепти» (І. Мещаніков). Універсальні концепти – «базові когнітивні категорії, що відображають єдиний для всіх когнітивний процес» [18, 52], або це «мегаконцепти, співвідносні із структурами відповідних універсалій» [5, 134].

Етнокультурні концепти – «специфічні константи соціуму, які вирізняють національні культури і мови [16, 24] або ментальні одиниці, виражені «словом, за яким стоїть не лише реалія, а образ і символ що постають у тому чи іншому етнокультурному просторі» [9, 10] – деякі науковці називають унікальними, бо «відображають соціально-психічне світобачення, представлене різкими емотивними співтовариствами» [1, 70]. Існування універсальних концептів сприяє взаєморозумінню між національними спільнотами. Але це не заперечує наявності етнокультурних концептів, які описують культуру окремої нації.

С.Аскольдов поділяє концепти на пізнавальні і художні. Автор звертає увагу на відмінність цих концептів, яка полягає у невизначеності можливостей: «у концептах знання ці можливості підпорядковані або вимогам відповідності реальній дійсності, або законам логіки. Зв'язок елементів художнього концепту базується на абстрактно невластивій логіці і реальній прагматиці художній асоціативності» [3, 275]. Поєднуючи поняття уявлення, почуття, емоції, художній концепт дає значно більше інформації ніж пізнавальний [3, 275 – 279]. «Художні концепти функцію заміщення реалізують у знаці-символі» [13, 153].

Розвиваючи думку С. Аскольдова, В. Маслова виділяє основні ознаки художнього концепту, які не є характерними для пізнавального : асоціативність, розкриття образів та різних емотивних смислів тяжіння до образів, здатність включати їх у себе [18 , 34-35]. Разом з тим, дослідниця вказує на існування трьох груп концептів культури: 1) «космічні», універсальні категорії культури («час», «рух»); 2)соціальні та культурні («свобода», «право»); 3) національні («воля», «доля»), які є різними для різних націй [17, 50-51].

Тлумачачи концепт «як родове ім'я, що відзначається вищим ступенем узагальненості порівняно з його видовими розгалуженнями», О. Бабушкін типологізує концепти відповідно до подібності їх зі структурами репрезентацій знань. Дослідник виділяє такі типи: мисленнєві картинки, схеми, гіпероніми , фрейми, сценарії, скрипти, інсайти та »калейдоскопічні концепти» [4, 25-95]. Подібну типологію концептів подає й М. Аліференко [1, 75].

За характером концептуалізованої інформації З. Попова та І.Стернін поділяють концепти на:

1) Уявлення – узагальнені чуттєво-наочні образи предметів чи явищ. Ці концепти об'єднуються в мові лексичними одиницями конкретної семантики. Уявлення статичні і є віддзеркаленням сукупності найсуттєвіших ознак окремого предмета чи явища;

2) Схеми – концепт, представлений узагальненою контурною схемою. Це гіперонім з послабленим образом;

3) Поняття – концепт, який складається із загальних, суттєвих ознак предмета чи явища, що є результатом їх раціонального відображення та осмислення. Наприклад: квадрат – прямокутник з рівними сторонами.

Поняття вербалізується термінологічною лексикою, а також лексемами раціональної семантики типу клієнт, відповідач, суддя. Воно формується у мисленні як відображення наукової та виробничої сфер дійсності (термінологія);

4) Фрейми – багатокомпонентний концепт, об'ємне уявлення, певна сукупність стандартних знань про предмет чи явище. Прикладами фреймів є: ресторан, кіно, лікарня;

5) Сценарій (скрипт) – стереотипні епізоди з ознаками руху, розвитку. Фактично це фрейми, які розвиваються у просторі у вигляді окремих епізодів, етапів, елементів. Наприклад: стадіон – це фрейм, а відвідування стадіону, реконструкція і т. ін. – сценарій;

6) Гештальт – комплексна функціональна мисленнєва структура, яка упорядковує різні окремі явища у пізнанні. Гештальт – образ, який об'єднує динамічні і статистичні аспекти відображеного об'єкта чи явища [20, 78- 86].

А. Вежбицька трактує «концепт» як ідеальний об'єкт, який існує у психіці людини. Вона вважає, що те саме слово може мати різні концепти у пізнанні різних людей. Тому дослідниця уводить термін «концепт-мінімум» і «концепт-максимум» [24].

Концепт-мінімум – неповне володіння змістом слова носієм мови (зміст – відомий, але є периферійним у життєвій практиці). Концепт-максимум – повне володіння змістом слова (носій мови розуміє значення слова і вживає його у мовленні). Концепт-мінімум обов'язковий для всіх мовців; це необхідний для успішної комунікації в межах мовокультури набір ознак. Концепт-максимум – якнайбільший набір ідей, спільний для представників мовної спільноти. Якщо людина не володіє концептом-мінімум, вона взагалі не знає концепту.

Серед українських лінгвістів заслуговує на увагу типологія, запропонована В. Іващенко, яка, беручи до уваги такий параметр, як «локалізація у конкретній сфері людської свідомості», вважає, що доцільно поділити концепти на: наукові, ненаукові, логічні, науково-логічні, філософські, історіософічні, моральні, художні, ономатопоетичні, естетичні, міфологічні, наївно-побутові, політичні, суспільно-політичні, лінгвістичні тощо [10, 392-393]. Як і інші лінгвісти, дослідниця за основу своєї типології бере три функціональні концептосфери – наївно-побутову, художню і наукову, і відповідно до них виділяє три основні групи концептів.

Широко відомим є поділ концептів, запропонований Г. Слишкіним. Він розбиває концепти на шість основних типів: 1) індивідуальні; 2) мікрогрупові (сім'я, друзі), 3) макрогрупові (соціальні), 4) національні; 5) цивілізаційні; 6) загальнолюдські [21, 14]. Хоча згідно з іншою класифікацією їх лише чотири: універсальні, етнічні, групові, індивідуальні [15, 284-285].

Загалом, як стверджує В. Іващенко, типологізація концептів може здійснюватися за різними параметрами, але основними є: походження, статусний вияв ментальності щодо форми й змісту відображення, параметри ментального простору, компонентний склад, характер об'єкта суб'єкта відображення, способи відображення дійсності та критерії цінності в культурі [10, 61].

Як бачимо, вчені постійно намагаються створити загальну типологію концептів, систематизувати їх. Однак у лінгвістиці немає єдиної класифікації концептів, на яку можна було б орієнтуватися. Крім того, слід зауважити, що для культурно-специфічних концептів завжди існує загроза неспівпадання між рівнями їх смислів у різних носіїв мови [23, 44-45].

Список використаних джерел

1. Алефиренко Н.Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта / Н.Ф. Алефиренко // Вестник ВГУ. Сер. Гуманитарные науки. – 2004. – № 2. – С. 60 – 66.
2. Арутюнова Н.Д. Введение / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М., 1993. – С. 3-7.
3. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов-Алексеев / Русская словесность. Антология. // Под ред. В.П. Нерознака. – М.: Академия, 1997. – С. 267 – 280.
4. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин.– Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 1996. – 104 с.
5. Варинська А. Репрезентація мегаконцепту «Україна «у творчості Миколи Хвильового/ А. Варинська // Науковий вісник ХДУ. Сер. Лінгвістика: Зб. наук. праць. – Вип. IV. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С.134-137.
6. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. / [Монографія] / Тетяна Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
7. Воркочев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / С.Г. Воркочев. – Краснодар:Изд-во Кубан. гос. техн. ун-та, 2002. – 142 с.

8. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникаци / С.Г. Воркочев // Язык. Культура. Коммуникация. Текст: Мат-лы междунар. научн. конф.: в 3-х ч. – Волгоград: Волгоградское научн. изд-во, 2006. Ч.1. – С. 18 – 23.
9. Жайворонок В.В.Українська етнолінгвістика: Нариси / В.В. Жайворонок – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
10. Іващенко В. Л. Функціональна топологія концептів як одиниць культури / В.Л. Іващенко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.. – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 390-397.
11. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И.Карасик, Г.Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Науч. издание под ред. И.А. Стернина. – Воронеж, 2001. – С. 75-80.
12. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И.Карасик. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с. – [Библиогр.: с. 365-390].
13. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки /Т. Космеда – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с. – [Бібліогр.: с 312-336].
14. КДПЛ – Кубрякова Е. С, Демьянков В.В., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред.Е, С. Кубряковой. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 246 с.
15. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность. Антология. – М., 1997. – С. 280-287.
16. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н.Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
17. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие. / В.А. Маслова // – М.: Изд.центр «Академия», 2001. – 208 с. – [Библиогр.: с. 196-203].
18. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: [Учебное пособие] / В.А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2004. – 256 с.
19. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – №1(001). – С. 53-64.
20. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. / З.Д. Попова, И.А.Стернин. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
21. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознание и дискуре / Г.Г.Слышкин. – М.:Academia 2000. – 128 с.
22. Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г.Г.Слышкин // Вестник ВГУ. Сер. «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 1. – С. 29-34.
23. Степанов Ю.С. Семиотика концептов / Ю.С.Степанов // Семиотика: [Антология]. – М. – 2001. – С. 603-612.
24. Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis. / A. Wierzbicka // – Ann Arbor:Karoma Publishers, Inc., 1985. – 368 p.

Summary. *Concept is a mental unit which is formed in the speaker's perception and expresses the main national views about the world. There are a lot of thoughts about typology of the concepts, but they are different.*

Key words: *linguistic concept , language , cultural concept, typology of the concepts.*

Отримано: 6.08.2012 р.

УДК 82.0

Л.А. Харьковская

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ В.Ф. ХОДАСЕВИЧА В ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКОМ ОСМЫСЛЕНИИ. ЧАСТЬ 1

У статті надані та охарактеризовані деякі літературознавчі дослідження творчої спадщини одного з найяскравіших представників «першої хвилі» російської еміграції В.Ф. Ходасевіча. Авторка пропонує аналітичний огляд критичної літератури та констатує необхідність подальшого поглибленого вивчення художньої своєрідності поезій, прози та літературно-критичних праць митця.

Ключові слова: *огляд, критика, література російської еміграції, творчаспадщина.*